

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

На правах рукопису

СТЕЛЬМАШУК ЖАННА ГРИГОРІВНА

УДК 373. 5. 015. 31: 17. 022.1 (477) “1943/1954”

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ ДИСЦИПЛІНОВАНOSTІ УЧНІВ
У ВІТЧИЗНЯНІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ РОЗДІЛЬНОГО НАВЧАННЯ
(1943-1954 рр.)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Рівне – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Рівненському державному гуманітарному університеті,
Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Петренко Оксана Борисівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри теорії і методики виховання.

Офіційні опоненти – доктор педагогічних наук, професор
Коляда Наталія Миколаївна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, завідувач кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Антонець Наталія Борисівна,
Інститут педагогіки Національної академії
педагогічних наук України, старший науковий
співробітник лабораторії історії педагогіки.

Захист відбудеться 30 вересня 2015 року о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 47.053.01 у Рівненському державному гуманітарному університеті за адресою: 33028, Україна, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Рівненського державного гуманітарного університету за адресою: 33000, Україна, м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Автореферат розісланий 29 серпня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю. М. Галатюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процес становлення незалежної демократичної України з її прагненням стати повноправним членом європейської спільноти передбачає виховання громадянина, патріота, інтелектуально розвиненої, духовно і морально зрілої особистості, готової протистояти асоціальним впливам та самореалізуватися. У цьому контексті дисциплінованість як якість особистості набуває нового особистісного та суспільного сенсу, а проблема змісту, форм та методів виховання дисциплінованості учнів загальноосвітніх навчальних закладів потребує переосмислення в умовах матеріальної та духовної кризи суспільства у контексті нових викликів, що постали перед країною.

У вітчизняній системі освіти активізувався пошук напрямів виховання дисциплінованої особистості з урахуванням положень Конституції України (1996), Закону України “Про освіту” (1991, зі змінами 1992-2010), Закону України “Про загальну середню освіту” (2014), Державної національної програми “Освіта” (Україна ХХІ століття) (1993), Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004), Програми “Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів” (2011), Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. (2013), Методичних рекомендацій з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році (2014) та ін.

Незаперечною істиною є те, що школа була і залишається домінантною у вихованні дисциплінованості як моральної якості особистості. Складність розв’язання цієї проблеми в сучасній школі обумовлюється, з однієї сторони, гуманним ставленням до учнів, а з іншої – неспроможністю школярів усвідомлено обрати правильну лінію поведінки в умовах правового суспільства. Нагальною є потреба переосмислення проблеми виховання дисциплінованості учнів у сучасній загальноосвітній школі.

Одним із напрямів розв’язання цієї проблеми є ґрунтовне вивчення й творче використання прогресивних ідей історико-педагогічного досвіду з виховання дисциплінованості учнів у вітчизняній школі у 1943-1954 рр., яка функціонувала у складних суспільно-політичних умовах у країні, що мають чимало спільного із сучасними.

Аналіз педагогічної літератури свідчить, що проблема виховання дисциплінованої особистості завжди була актуальною. Питаннями дисципліни цікавились із зародженням людської цивілізації. Підходи до її тлумачення змінювались відповідно до суспільно-історичних потреб, ціннісних орієнтацій. Так, у другій половині ХХ століття окремим аспектам проблеми шкільної дисципліни та виховання дисциплінованості присвячені праці В. Гмурмана, А. Макаренка, Е. Монозона, Л. Раскіна, В. Сухомлинського; дисертаційні дослідження М. Хвиль, Г. Черепанової, М. Чобітька, О. Шапран, О. Федоровича, російських дослідників О. Музалькова, Н. Єлькіної та ін.

Окремим аспектам формування готовності майбутніх педагогів до виховання учнівської молоді, у тому числі й дисциплінованості, присвячені праці

В. Вербця, С. Карпенчук, С. Лісової, С. Литвиненко, І. Ящук та ін.

Питання виховання дисциплінованості учнів у контексті дослідження розвитку мережі навчальних закладів, дитячого руху в Україні частково розкрито у дослідженнях сучасних науковців Н. Антонець, Б. Єржабкової, Н. Коляди, О. Петренко та ін. Аналізу виховання дисциплінованості учнів як історико-педагогічної проблеми присвячені дисертації О. Гончарової, С. Самаріної, Л. Преснякової та ін.

У контексті предметного поля нашого дослідження заслуговують на увагу наукові праці провідних українських істориків педагогіки – Л. Березівської, Н. Гупана, Н. Дічек, В. Кузя, Л. Пироженко, Н. Побірченко, О. Сухомлинської, В. Федяєвої та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, що стосуються різних аспектів проблеми виховання дисциплінованості особистості, на сучасному етапі розвитку історико-педагогічної науки відсутні дослідження, присвячені комплексному висвітленню проблеми виховання дисциплінованості учнів у вітчизняній школі в умовах роздільного навчання досліджуваного періоду. Отже, актуальність і відсутність наукової розробки цієї проблеми в умовах модернізації шкільної освіти у зв'язку з інтеграцією у європейський освітній простір зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **“Проблема виховання дисциплінованості учнів у вітчизняній школі в умовах роздільного навчання (1943-1954 рр.)”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету на тему: “Теоретичні та методичні засади різновекторності інноватики у вихованні: досвід, реалії, перспективи” (державний реєстраційний номер 0115U000268).

Тему дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 26.10.2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні НАПН України (протокол № 9 від 27.11.2012 р.).

Мета дослідження – розкрити та узагальнити історико-педагогічний досвід виховання дисциплінованості учнів у вітчизняній школі у 1943-1954-х рр.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі **задачі дослідження**:

1. Обґрунтувати джерельну базу, окреслити історіографію проблеми та актуалізувати категорійно-поняттєвий апарат дослідження.

2. Виокремити суспільно-політичні чинники актуалізації проблеми виховання дисциплінованості у 1943-1954 рр. та схарактеризувати нормативно-правове забезпечення діяльності школи з означеної проблеми.

3. Проаналізувати стан роздільного навчання, виділити специфічні особливості виховання дисциплінованості учнів чоловічих та жіночих шкіл у досліджуваній період.

4. Вивчити та систематизувати публікації стосовно питання дисциплінованості на сторінках педагогічної преси 1943-1954 рр.

5. Здійснити екстраполяцію досвіду виховання дисциплінованості учнів

досліджуваного періоду у сучасну систему освіти і виховання учнів.

Об'єкт дослідження – процес виховання особистості у вітчизняній школі (1943-1954 рр.).

Предмет дослідження – зміст, форми та методи виховання дисциплінованості учнів роздільних шкіл досліджуваного періоду.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач відповідно до специфіки предмета на різних етапах дослідження використовувався комплекс загальнонаукових та традиційних для історико-педагогічних праць методів дослідження:

- загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення), що дали змогу узагальнити та систематизувати погляди вітчизняних і зарубіжних педагогів та психологів на проблему дослідження;

- історико-педагогічні (ретроспективний, логіко-системний, хронологічно-структурний, зіставно-порівняльний) – із метою систематизації теоретичних ідей й узагальнення досвіду теорії та практики дисциплінування школярів у 1943-1954 рр.;

- проблемно-цільовий і порівняльний – для аналізу науково-педагогічної літератури, монографічних видань, матеріалів педагогічної преси та нормативних документів досліджуваного періоду;

- пошуково-бібліографічний (вивчення джерел, архівних документів, матеріалів періодичних видань з проблеми дослідження), що дав підстави для наукових узагальнень;

- метод термінологічного аналізу – з метою актуалізації категорійно-поняттєвого апарату дослідження;

- ретроспективний – для виявлення можливостей запровадження форм і методів дисциплінування учнів у вітчизняній школі 1943-1954 рр. за сучасних умов.

Територіальні межі дослідження відповідають адміністративно-територіальній приналежності України у 1943-1954 рр., а саме – території Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР).

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1943 р. по 1954 р. *Нижня межа* дослідження – 1943 р. – обумовлена прийняттям постанови “Про поновлення роботи шкіл в районах Української РСР, звільнених від фашистських окупантів” (лютий 1943 р.), введенням роздільного навчання (липень 1943 р.), затвердженням “Правил для учнів” (серпень 1943 р.). *Верхня межа* – 1954 р. зумовлена прийняттям постанови “Про введення спільного навчання в школах УРСР” (липень 1954 р.), що поклала край роздільному навчанню у школах країни.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

- виокремлено суспільно-політичні чинники актуалізації проблеми виховання дисциплінованості у досліджуваній період (матеріальні та демографічні втрати як наслідок війни 1941-1945 років, наслідки окупаційної політики та міграційних процесів населення УРСР, голод 1946-1947 рр., репресії, зміни національної структури українського суспільства у воєнні та післявоєнні

роки, безпритульність та бездоглядність, нестача педагогічних кадрів);

– схарактеризовано нормативно-правове забезпечення діяльності школи з означеної проблеми (закони, постанови, положення, розпорядження, накази та інструкції);

– виділено специфічні особливості виховання дисциплінованості учнів чоловічих та жіночих шкіл у 1943-1954 рр. (психофізичні й вікові особливості хлопців і дівчат, форми (виховні години, класні, піонерські та комсомольські збори, п'ятихвилинки, політінформації, підготовка стінгазет, конференції, диспути, вечори, гуртки, батьківські збори, екскурсії, культпоходи до театрів та кінотеатрів) й методи (бесіди, переконування, роз'яснення, приклад, доручення, привчання, педагогічна вимога, громадська думка, режим праці та відпочинку, методи заохочення та покарання, контроль) виховання, позакласна й позашкільна робота);

– визначено можливості використання досвіду виховання дисциплінованості учнів досліджуваного періоду у практиці сучасного освітнього закладу;

уточнено сутність ключових понять дослідження: “дисциплінованість”, “дисципліна”, “свідома дисципліна”, “шкільна дисципліна”, “зміст виховання”, “методи виховання”, “моральна свідомість”, “моральна поведінка”, “режим життя” та “роздільне навчання”; статистику мережі шкіл роздільного навчання в УРСР та контингент учнів жіночих та чоловічих шкіл, статистику публікацій у педагогічній пресі досліджуваного періоду стосовно проблеми виховання дисциплінованості учнів;

удосконалено наукове уявлення про історіографію проблеми та джерельну базу дослідження;

подальшого розвитку й конкретизації набуло висвітлення ролі педагогічної преси у вирішенні проблеми виховання дисциплінованості особистості у досліджуваний період.

До наукового обігу введено маловідомі та невідомі архівні документи, публікації у педагогічній пресі з проблеми виховання дисциплінованості учнів, на більшість із яких раніше не посилались у наукових працях.

Практичне значення одержаних результатів. Фактичний матеріал, теоретичні положення і висновки дослідження, систематизовані та узагальнені положення можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії педагогіки, історії України; для розширення, доповнення та змісту навчальних курсів “Історія педагогіки”, “Педагогіка”, “Теорія і методика виховання”, “Основи педагогічної майстерності”, “Вікова психологія”, “Педагогічна психологія” тощо; при укладанні програм спецкурсів і спецсемініарів для вищих навчальних закладів, для написання підручників і посібників; при написанні бакалаврських, магістерських, курсових та дипломних робіт студентами педагогічних навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Отримані результати можуть бути використані в роботі сучасних учителів та класних керівників у вихованні дисциплінованості учнів різної вікової категорії; у методичній роботі з учителями загальноосвітніх шкіл.

Результати дослідження *впроваджено* у навчальний процес Рівненського державного гуманітарного університету (довідка про впровадження № 59 від

03.04.2015 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 280 від 14.04.2015 р.), Херсонського державного університету (довідка про впровадження № 01-28/1436 від 21.04.2015 р.) та Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка про впровадження № 140/1 від 11.03.2015 р.).

Джерельну базу дослідження становлять документи *Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України* (фонди: № 166 – Народний комісаріат освіти УСРР (Міністерство народної освіти УРСР); № Р-2 – Управління справами народних комісарів; № 342 Міністерство охорони здоров'я Української РСР, Київ (1919–1981 рр.); *Центрального державного архіву громадських об'єднань України* (фонди: №1 – Центральний Комітет Комуністичної партії України, м. Київ (1918-1991 рр.); *Державного архіву Рівненської області* (фонди: № Р-329 – Міське управління освіти; № Р-2 – Обласне управління освіти).

У процесі дослідження використовувалися матеріали фондів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету.

Проаналізовано джерела нормативно-правового характеру (звіти партійних з'їздів і конференцій, резолюції пленумів ЦК РКП(б) – ВКП(б), КПРС, дані статистичних збірників, інформаційні повідомлення, закони, накази, постанови, інструкції державних структур УРСР, СРСР, Народного комісаріату освіти УРСР), навчально-методичні, наукові праці педагогів та психологів, монографічні та дисертаційні дослідження, довідкові видання, матеріали науково-практичних конференцій, матеріали періодичних видань досліджуваного та сучасного періоду (*журнали* “Советская педагогика” (1943-1991), “Радянська школа” (1945-1990), “Народное образование” (1946-2015), “Начальная школа” (1943-2015), “Рідна школа” (1991-2015), “Педагогика” (1992-2015), “Збірник наказів та розпоряджень НКО УРСР” (1939-1961), *газети* (“Учительская газета” (1943-2014), “Литературная газета” (1943-2014), “Радянська освіта” (1944-1991) та ін.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження були представлені на конференціях різного рівня:

міжнародних – “Дидактика Яна Амоса Коменського: від минулого до сьогодення” (Умань, 2013); “Наука, освіта, суспільство очима молодих” (Рівне, 2013, 2014, 2015); “Актуальні проблеми сучасної освіти в контексті професійної підготовки майбутніх педагогів (Рівне, 2014); “Педагогика и психология: актуальные проблемы исследований на современном этапе” (Махачкала, 2015);

всеукраїнських – “Психолого-педагогічні основи програмування змісту виховання ціннісно-орієнтаційних ставлень особистості” (Рівне, 2013); “Громадянська освіта і виховання в Україні: досвід, проблеми, шляхи їх вирішення” (Рівне, 2013); “Актуальні проблеми сучасної дидактики в контексті вимог інформаційного суспільства” (Рівне, 2013); “Джерельна та історіографічна основа сучасних історико-педагогічних досліджень” (Хмельницький, 2013); “Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної

освіти” (Київ, 2014);

обговорювалися на засіданнях кафедри теорії і методики виховання, звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Рівненського державного гуманітарного університету (2012–2015).

Публікації. Результати дослідження викладено у 12 одноосібних публікаціях (2 – у зарубіжних педагогічних виданнях), серед яких: 7 статей відображають основні наукові результати дослідження, 4 – апробаційного характеру, 1 – додатково відображає результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (423 найменування, із них 53 – архівні джерела), 18 додатків на 37 сторінках. Загальний обсяг дисертаційної роботи – 267 сторінок друкованого тексту, з них 193 сторінки основного тексту. Робота містить 20 таблиць, 2 рисунки на 9 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його хронологічні межі, мету, задачі, об’єкт і предмет; аргументовано методи дослідження; наведено відомості про джерельну базу; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **“Розвиток проблеми дисциплінованості учнів у педагогічній теорії”** – здійснено аналіз і уточнення категорійно-поняттєвого апарату дослідження; представлено джерельну базу, етапи історіографії проблеми; виокремлено та схарактеризовано суспільно-політичні чинники актуалізації проблеми виховання дисциплінованості учнів у 1943-1954 рр. і нормативно-правове забезпечення діяльності школи з означеної проблеми.

Здійснений аналіз дав можливість виділити найбільш загальні категорії та поняття, що є важливими для здійснення пропонованого історико-педагогічного дослідження, серед яких базовими є: “дисциплінованість”, “дисципліна”, “свідома дисципліна”, “шкільна дисципліна”, “зміст виховання”, “методи виховання”, “моральна свідомість”, “моральний мінімум”, “моральна поведінка”, “режим життя”, “вимоги”, “роздільне навчання”.

З’ясовано, що дисциплінованість є морально-вольовою і водночас соціальною якістю особистості. Як соціальна якість *дисциплінованість* – це ступінь усвідомлення особистістю необхідності прийняття цінностей та соціальних норм. Рівень її ж обумовлюється характером і спрямованістю ціннісної свідомості, ціннісних орієнтацій і ставлень, які формуються на основі потреб та інтересів особи і проявляються в її реальних вчинках і поведінці. Дисциплінованість як морально-вольова якість особистості включає звичку до дисципліни, витримку, внутрішню організованість, відповідальність, готовність і звичку підкорятися власним цілям (самодисципліна) і соціальним установкам.

У досліджуваній період під поняттям *“дисциплінованість”* розуміли ввічливість і культуру поведінки, а також уміння учня керувати своїми потребами, емоціями та поведінкою; поняття *“дисциплінованість”* у деякій мірі ототожнювалося

зі “свідомою дисципліною” і було нерозривно пов’язане з певним підкоренням учнів встановленому порядку та вимогам. Встановлено, що у 1943-1954 рр. дисциплінованість розглядалася як риса більшовицького характеру, складова виховання комуністичної моралі.

Аналіз значного масиву джерел, присвячених обраній для дослідження проблемі, дав змогу джерельну базу дослідження розподілити на п’ять основних груп. *Першу групу* становлять джерела нормативно-правового характеру (звіти партійних з’їздів і конференцій, резолюції пленумів ЦК РКП(б) – ВКП(б), КПРС, дані статистичних збірників, інформаційні повідомлення, закони, накази, постанови, інструкції державних структур УРСР, СРСР, Народного комісаріату освіти УРСР.

До другої групи віднесені документи й матеріали, які зберігаються в шести фондах трьох державних архівів України. До цієї групи включено й протоколи засідань різних рівнів (Облвно, міськвно та педагогічних рад шкіл), статистичні звіти, навчальні плани для різних типів шкіл, шкільні програми навчальних предметів, документи про роботу окремих навчальних закладів означеного періоду (звіти про роботу шкіл за навчальний рік) як достовірне джерело відомостей про особливості та зміст діяльності шкіл роздільного навчання, особливості виховання дисциплінованості учнів у досліджуваній період.

Третю групу становлять періодичні видання, на сторінках яких розглядалась досліджувана проблема.

До четвертої групи віднесені праці вітчизняних педагогів та психологів (М. Болдирєва, В. Гмурмана, І. Каїрова, А. Макаренка, Е. Монозон, В. Сухомлинського С. Рубінштейна, Л. Раскіна та інших), у яких знаходимо різностороннє бачення сутності проблеми дослідження.

П’яту групу становлять монографічні та дисертаційні дослідження, довідкові видання (енциклопедії, бібліографічні покажчики, словники), матеріали науково-практичних конференцій, що торкаються загальних рис і специфіки проблеми виховання дисциплінованості учнів.

Історіографічний аналіз проблеми виховання дисциплінованості учнів вітчизняної школи в умовах роздільного навчання (1943-1954 рр.) здійснено за трьома хронологічними періодами у межах періодизації розвитку педагогічної думки, запропонованої сучасним істориком педагогіки О. Петренко (2011):

1-й період – *1941-1954 рр.* – радянський тип роздільного навчання і виховання дівчат і хлопців у вітчизняній педагогіці і школі – характеризувався працями (М. Болдирєв (1943), А. Адріанова, К. Львов, О. Раєвський, М. Тимофєєв (1945), Л. Раскін, Е. Монозон (1946), Е. Монозон (1947), А. Адріанова, І. Каїров (1948), І. Огородніков, П. Шимбирьов (1950), Д. Шелухін (1954) та ін.), в яких найбільше уваги приділялось обґрунтуванню доцільності введення роздільного навчання як способу покращення дисциплінованості учнів;

2-й період – *1954-1991 рр.* – становлення статево-рольового підходу до навчання і виховання у системі радянської шкільної освіти – характеризувався збільшенням кількості праць (В. Колбановський (1954), В. Гмурман, Л. Славина (1958), В. Крутецький (1960), В. Мустафаєв (1964), Т. Яркіна (1965), М. Гриценко

(1966), М. Хвиль (1968), В. Сухомлинський (1977), Е. Козлов (1978), Ф. Бобков (1982), А. Холодюк (1983), С. Чернік (1984), Т. Шамова (1985), Г. Черепанова (1988), Л. Проколієнко, М. Чобітько, О. Шапран (1989), А. Новосолова (1990), Н. Бажукова (1991) та ін.), присвячених проблемі виховання дисциплінованості та свідомої дисципліни, але, водночас, практичною відсутністю праць, у яких би розкривалась специфіка виховання дисциплінованості учнів у чоловічих та жіночих школах у 1943-1954 рр.

3-й період – *1991 р. – до сьогоднішнього дня* – формування реалій гендерної освітньої політики незалежної України – характеризується появою праць (Ф. Фрадкін (1992), К. Хом'якова (2001), А. Котляр (2003), А. Пижигов (2004), М. Потапова (2005), І. Кон (2006), А. Ахмадєєва (2008), О. Гончарова, Л. Гошуляк, Н. Коляда (2009), О. Петренко, Л. Преснякова (2010), С. Самаріна (2012), Н. Антонець (2013) та ін.), у котрих не просто констатується факт існування шкіл спільного та роздільного навчання у 1943-1954 рр., але й у загальних рисах розкрито зміст навчально-виховної роботи щодо виховання дисциплінованості, їх роль у формуванні гендеру учнів.

Здійснений аналіз дав змогу виокремити та схарактеризувати суспільно-політичні чинники актуалізації проблеми шкільної дисципліни у 1943-1954 рр., серед яких: матеріальні та демографічні втрати як наслідок Другої світової війни, окупація та масова евакуація населення УРСР, послаблення ідеологічного тиску, голод 1946-1947 рр., репресії та зміни національної структури українського суспільства у воєнні та післявоєнні роки, безпритульність та бездоглядність, різновікова структура учнівських класів та нестача педагогічних кадрів.

У другому розділі – **“Виховання дисциплінованості учнів у школах роздільного навчання”** – проаналізовано стан роздільного навчання у школах УРСР у 1943-1954 рр., нормативно-правове забезпечення процесу виховання дисциплінованості учнів, схарактеризовано зміст, форми та методи виховання дисциплінованості учнів у чоловічих школах, особливості виховання дисциплінованості у жіночих школах досліджуваного періоду.

Вивчення проблеми виховання дисциплінованості учнів у вітчизняній школі у 1943-1954 рр. підтвердило, що у цей період на території УРСР паралельно існували дві системи навчання – спільна та роздільна, функціонування та зміст яких визначалися спільними документами, прийнятими органами державної влади. Школи роздільного навчання, як і було передбачено постановою народного комісаріату СРСР № 789 “Про впровадження роздільного навчання хлопчиків і дівчаток у неповних середніх школах СРСР” від 16 липня 1943 р., відкрилися саме у столиці та великих промислових містах, основна ж маса шкіл, як і у довоєнний період, функціонувала в режимі спільного навчання.

Статистичні дані про мережу шкіл роздільного навчання в УРСР представлені нами у вигляді таблиці (табл. 1).

Своєю чергою, на кінець досліджуваного періоду, у 1953/54 н. р., в УРСР у містах було 3903 неповних середніх школи, з них для хлопців – 231, для дівчат – 247, тобто 12,25 % від загальної кількості. Щодо середніх шкіл, то згідно з архівними матеріалами станом на кінець 1953/54 н.р. у містах України було

27,46 % шкіл з роздільним навчанням.

Таблиця 1

**Дані про роздільне навчання у 1947/1948 н. р.
(на прикладі окремих областей УРСР та у цілому по УРСР)**

Область / місто	Чоловічі школи	К-сть учнів	Жіночі школи	К-сть учнів	Школи спільного навчання	К-сть учнів
Житомирська	8	3 685	8	4 636	4	1 253
м. Київ	38	36 201	37	35 927	24	17 927
м. Львів	17	11 208	20	10 906	15	6 614
Одеська	27	19 888	28	21 673	17	8 765
м. Ровно	4	2 018	4	2 065	1	212
м. Сталіно	28	16 726	29	20 501	14	10 236
Харківська область	25	23 697	28	27 440	26	16 926
...
Разом по усіх областях УРСР	305	220 743	335	250 197	448	244 739

Навчальні плани та програми були єдиними для спільних та роздільних шкіл, а їх зміст цілком обумовлювався необхідністю підготовки молоді до виробничої праці в умовах війни. Суттєвою відмінністю у підготовці дівчат та хлопців була військово-фізична підготовка, яка теж не була сталою і дещо змінювалася у досліджуваний період.

Що стосується виховного процесу, то у школах роздільного навчання він передбачав досягнення різних цілей. У чоловічих школах метою була підготовка і виховання не лише висококультурних і високоосвічених людей, але й розвиток у них духовних і фізичних якостей, які необхідні бійцю і офіцеру червоної армії. Такими якостями вважались, насамперед, воля, наполегливість у досягненні поставленої перед собою цілі, рішучість і прямота, висока фізична загартованість і тренуваність, сміливість і дисциплінованість, і перш за все – віддана любов до Батьківщини. При цьому відбувалось врахування своєрідності інтересів, життєвих запитів, особливостей розвитку духовних і фізичних сил хлопчиків як одного з важливих факторів підвищення якості навчально-виховної роботи і як однієї з умов більш повноцінного й всебічного виховання громадянина-чоловіка, майбутнього безстрашного борця за батьківщину і майбутнього батька та вихователя.

У жіночих школах, на відміну від чоловічих, ставилося завдання боротьби з пережитками минулого, виховання радянської жінки, всебічно розвиненої, культурної учасниці будівництва нового життя, позаяк радянська жінка – активний учасник побудови соціалізму і, разом з тим, вона – мати, господиня у сім'ї. Відтак, головне завдання жіночих шкіл – допомогти дівчині орієнтуватися у подальшій практичній діяльності, сприяти більш плідному вихованню якостей жінки. У зв'язку з такими цілями виховання хлопців і дівчат постановка навчально-виховної роботи в чоловічих і жіночих школах при наявності одних і тих же програм набувала специфічних рис.

У жіночих школах було враховано специфіку тієї ролі, яку жінки

відігравали у суспільстві: розглядалися питання соціальної та особистої гігієни, формування умінь і навичок догляду за дітьми, ведення домашнього господарства. Домінуючим типом, виховним ідеалом патріотичної жіночності був образ молодої дівчини, жінки, комсомолки, яка займалась одним з воєнізованих видів спорту, при цьому готової до традиційної жіночої повсякденності, пов'язаної з домашніми турботами, сім'єю, вихованням дітей. Такі риси, як витривалість, фізична сила, спритність, завзятість, стійкість, героїзм зумовлювали особливості виховання дисциплінованості у дівчат.

Як у чоловічих, так і у жіночих школах основними формами дисциплінування учнів були виховні години, класні, піонерські та комсомольські збори, п'ятихвилинки, політінформації, підготовка стінгазет, конференції, диспути, вечори, гуртки, батьківські збори, екскурсії, культпоходи до театрів та кінотеатрів, а серед методів виховання – бесіди, переконування, роз'яснення, приклад, доручення, привчання, педагогічна вимога, громадська думка, режим праці та відпочинку, методи заохочення та покарання тощо.

Як свідчить аналіз, у жіночих школах порушень дисципліни було значно менше, ніж у чоловічих, що пов'язувалося із психофізичними особливостями учнів. Тому у чоловічих школах, на відміну від жіночих, виховання дисциплінованості починалося з постановки більш чітких, рішучих вимог, підкріплених роз'ясненнями, контролем та наглядом; система чергування учнів, педагогів, батьків та громадськості була суворішою, більш регламентованою, а пріоритетними методами виступали контроль за поведінкою учнів, методи моралізування та покарань. Необхідно зазначити, що у чоловічих школах застосовувалися усі види покарань, перераховані у наказі “Про зміцнення дисципліни у школі” (1944 р.) у повній мірі; тоді як у жіночій школі найбільшою мірою покарання було зниження оцінки за поведінку. У чоловічих досить поширеними були виклики на педагогічну раду, виключення зі школи та навіть переведення до спецустанов. У застосуванні методів заохочення, які б викликали емоційне сприйняття власних вчинків та сприяли б вихованню свідомої дисципліни, педагоги були досить стриманими.

Як засвідчив здійснений аналіз, навіть однакові методи виховання дисциплінованості у чоловічих і жіночих школах мали свої особливості застосування, що базувались на врахуванні психофізичних особливостей дітей різної статі.

Доведено, що навчально-виховна робота як чоловічих, так і жіночих шкіл була сконцентрована навколо “Правил для учнів”, прийнятих постановою РНК РСФСР № 692 від 2 серпня 1943 р., які охоплювали і обумовлювали усі сторони життя учнів. Їх запровадження у практику роботи школи було під жорстким контролем органів влади. Роз'яснюючи “Правила ...”, у чоловічих школах педагоги намагалися досягти їх виконання шляхом тотального нагляду, контролю, тиску та чітких вимог до учнів, натомість у жіночих школах передбачалось забезпечити, насамперед, вплив на емоції, викликати у дівчат стійкі емоційні переживання, досягти “емоційного вживання” в “Правила ...”.

Встановлено, що формуванню дисциплінованості учнів сприяла

різноманітна та різнобічна система гурткової роботи, що найбільше відповідала інтересам та психофізичним особливостям учнів різної статі. Водночас, і робота піонерських та комсомольських організацій у школах була спрямована на встановлення твердої дисципліни. Як у чоловічих, так і у жіночих школах була широко розгорнута позашкільна робота, яка згуртовувала, організовувала та дисциплінувала учнів і учениць.

З'ясовано, що труднощі у вихованні дисциплінованості учнів, як жіночих, так і чоловічих шкіл, виникали через те, що у системі шкільної освіти не було створено належних умов, а саме: не забезпечено відповідного матеріально-технічного оснащення, не дотримано оптимальної кількості учнів у класах, які на той момент були переповнені, існував надто суворий контроль та режим, не враховувались особливості морального виховання учнів різного віку. Більшість педагогів шкіл практично не були готові до здійснення процесу виховання дисциплінованості в умовах роздільного навчання дівчат і хлопців, а тому були зорієнтовані на формальне заучування “Правил для учнів” без їх усвідомленого засвоєння; характерним було застосування шаблонних методів виховання незалежно від конкретної ситуації. Педагоги ставили за мету втримати сувору дисципліну і контроль шляхом зовнішнього тиску та чітких вимог до учнів та учениць. Зазвичай, увага зосереджувалась на зовнішній поведінці, ігнорувались внутрішні мотиви, які керували поведінкою особистості.

Водночас доведено, що прийняття ряду нормативно-правових документів і сама побудова системи виховання дисциплінованості учнів стала важливим і необхідним кроком у справі виховання дисциплінованої особистості у складних суспільно-політичних умовах, що склалися у 1943-1954 рр. Аналіз змісту постанов “Правила для учнів”, “Про введення цифрової п'ятибальної системи оцінки успішності і поведінки учнів початкової, семилітньої і середньої школи” (1944), наказів “Про зміцнення дисципліни в школі” (1944, 1951) та ін. свідчить, що хоча вони й орієнтували педагогів на втримання суворої дисципліни, контролю шляхом зовнішнього тиску, чітких вимог до учнів, практично повне ігнорування інтересів особистості, все ж їх реалізація слугувала орієнтиром для учнів та учителів, сприяла координації та систематизації виховної роботи школи щодо виховання дисциплінованості як соціальної морально-вольової якості особистості.

У третьому розділі – **“Відображення проблеми виховання дисциплінованості учнів у педагогічній пресі (1943-1954 рр.)”** – досліджено специфіку висвітлення питань дисциплінованості учнів на шпальтах педагогічних журналів та газет досліджуваного періоду; здійснено екстраполяцію досвіду виховання дисциплінованості учнів (1943-1954 рр.) в сучасну систему освіти і виховання учнів.

Здійснений аналіз нормативно-правових документів та педагогічної літератури досліджуваного періоду засвідчив, що у педагогічній теорії не були чітко визначені особливості організації процесу навчання та виховання у школах роздільного навчання, не було теоретичних напрацювань щодо побудови навчально-виховного процесу окремо для жіночих та чоловічих шкіл.

Встановлено, що найповніше висвітлення проблеми виховання

дисциплінованості учнів в умовах роздільного навчання у 1943-1954 рр. відбувалось у публікаціях провідних педагогічних журналів (“Советская педагогика”, “Народное образование”, “Начальная школа”, “Радянська школа”) та газет (“Учительская газета”, “Литературная газета”, “Радянська освіта”). Нами здійснений аналіз всіх без винятку номерів зазначених часописів, починаючи з 1943 р. (якщо видання здійснювалось) та закінчуючи останніми номерами 1954 р. Загалом, у ході дослідження проаналізовано 91 журнальну статтю, у яких прямо чи побіжно розглядалися питання шкільної дисципліни у 1943-1954 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість журнальних статей, у яких відображено проблему виховання дисциплінованості учнів (1943-1954 рр.)

Назва видання (журналу)	Кількість публікацій за роками												
	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	Разом
“Радянська школа”	-	-	4	2	4	1	2	1	1	2	3	2	22
“Советская педагогика”	1	1	4	7	4	3	2	5	-	5	1	3	36
“Начальная школа”	2	4	4	-	-	3	2	2	3	2	1	-	23
“Народное образование”	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2	4	3	10
Разом за рік	3	5	12	9	9	7	6	8	4	11	9	8	91

Аналіз публікацій дає змогу констатувати, що на сторінках журналів розкрито сутність та зміст понять “дисципліна”, “свідома дисципліна”, “дисциплінованість”, подано тексти наказів та постанов щодо шкільної дисципліни, висвітлено розуміння проблеми учителями-практиками. З’ясовано, що найбільш чисельними були публікації, присвячені “Правилам для учнів” (1943 р.), висвітленню досвіду роботи учителів, класних керівників щодо використання різних форм і методів виховання дисциплінованості учнів різного віку та особливостям і наслідкам впровадження “Правил ...” у шкільну практику.

Виявлено, що у проаналізованих журнальних статтях відомі на той час педагоги та психологи К. Львов, М. Тимофєєв, О. Раєвський розкривали психофізичні особливості дітей різної статі та наголошували на необхідності їх врахування при роботі з хлопцями й дівчатами. Однак аналіз засвідчив, що все ж більшість статей були однотипними, не розкривали механізмів виховання дисциплінованості хлопців та дівчат відповідно до їх психофізичних особливостей.

З’ясовано, що педагогічні газети були не менш інформативними у контексті нашого дослідження. Як і у педагогічних журналах, різним аспектам проблеми шкільної дисципліни приділялося багато уваги, при цьому зміст публікацій (їх віднайдено 144) зводився у більшості випадків до висвітлення досвіду роботи шкіл спільного та роздільного навчання, змісту нормативно-правових документів щодо виховання дисциплінованості. Доведено, що публікації у педагогічних газетах, на відміну від журналів, частіше містили матеріали обговорень та подекуди порівняння специфіки виховання хлопців та дівчат в роздільних школах інспекторами шкіл, редакторами газет, директорами та передовими учителями. З’ясовано, що у значній частині статей аналізувалась діяльність піонерських та

комсомольських організацій як “надійних помічників” у вихованні дисциплінованості, а також давались рекомендації щодо організації дозвілля учнів, їх зимового та літнього відпочинку.

Встановлено, що зміни акцентів у публікаціях стосовно тих чи інших аспектів проблеми виховання дисциплінованості ставали наслідком суспільно-політичних процесів та прийнятих нормативно-правових документів у галузі шкільної освіти.

Науковий пошук дав змогу стверджувати: педагогічна преса досліджуваного періоду містить багатий фактологічний матеріал щодо виховання дисциплінованості в умовах роздільного та спільного навчання в цілому, однак не містить науково обґрунтованих роз’яснень механізмів, форм та методів виховання дисциплінованості окремо хлопців та дівчат молодшого, середнього та старшого шкільного віку в одностатевому дитячому колективі.

Доведено, що використання історико-педагогічного досвіду виховання дисциплінованості учнів в умовах роздільного навчання у 1943-1954 рр. можливе за умови його творчого осмислення і адаптації до сучасної гуманістичної парадигми освіти. Актуальним буде переосмислення досвіду планування та організації виховної роботи щодо виховання дисциплінованості учнів на основі “Правил для учнів” з їх узгодженням із правами дитини; залучення учнів до позакласної та позашкільної роботи, організації дозвілля з опорою на інтереси та індивідуальні потреби учнів, врахування психофізичних особливостей; покращення морального та превентивного виховання учнів шляхом застосування інноваційних форм та методів роботи; підвищення педагогічної культури батьків щодо виховання дисциплінованості учнів різного віку та статі.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження, отримані у процесі розв’язання поставлених задач, дали змогу сформулювати такі висновки:

1. У ході історіографічного пошуку виявлено, що порушена тема як окрема проблема не була предметом комплексних наукових досліджень з історії педагогіки в обраних хронологічних межах, хоча наявний значний фактологічний матеріал, який можна використати в історико-педагогічному дослідженні обраної проблеми.

Здійснене у ході дослідження обґрунтування джерельної бази дисертації дало змогу виокремити п’ять основних груп: джерела нормативно-правового характеру; архівні джерела; періодичні видання; праці вітчизняних педагогів та психологів; монографічні та дисертаційні дослідження, довідкові видання (енциклопедії, бібліографічні покажчики, словники), матеріали науково-практичних конференцій, що торкаються загальних рис і специфіки проблеми виховання дисциплінованості учнів досліджуваного періоду.

Історіографію досліджуваної проблеми класифіковано за хронологічним підходом, обґрунтовано та схарактеризовано її періоди: радянський тип роздільного навчання і виховання дівчат і хлопців у вітчизняній педагогіці і школі (1941-1954 рр.); становлення статево-рольового підходу до навчання і

виховання у системі радянської шкільної освіти (1954-1991 рр.); формування реалій гендерної освітньої політики незалежної України (з 1991 р. – до сьогоднішнього дня).

На основі системного та порівняльного підходів уточнено сутність ключових понять дослідження (у 1943-1954 рр. та у сучасний час): “дисциплінованість”, “дисципліна”, “свідома дисципліна”, “шкільна дисципліна”, “моральна свідомість”, “моральна поведінка”, “зміст виховання”, “методи виховання”, “режим життя”, “вимоги”, “роздільне навчання” та ін.

З’ясовано, що у досліджуваній період під поняттям “дисциплінованість” розуміли ввічливість і культуру поведінки, а також уміння учня керувати своїми потребами, емоціями та поведінкою; поняття “дисциплінованість” у деякій мірі ототожнювалося зі “свідомою дисципліною” і було нерозривно пов’язане з певним підкоренням учнів встановленому порядку та вимогам.

2. Доведено, що виховання дисциплінованості учнів в умовах роздільного навчання здійснювалося у контексті усієї навчально-виховної та позакласної роботи школи, які знаходилися у прямій залежності від суспільно-політичних явищ і процесів, які у цілому визначили зміст і функціонування загальноосвітньої школи, а саме: матеріальні та демографічні втрати в результаті Другої світової війни, наслідки окупаційної політики та міграційних процесів населення УРСР, голод 1946-1947 рр., репресії, зміни національної структури українського суспільства у воєнні та післявоєнні роки, безпритульність та бездоглядність, нестача педагогічних кадрів.

З’ясовано, що навчально-виховна діяльність учителів і поведінка учнів знаходилися під постійним жорстким контролем різноманітних структур радянської влади і обумовлювалися прийняттям ряду нормативно-правових документів у галузі шкільної освіти, що прямо чи опосередковано стосувалися досліджуваної проблеми. У дисертації проаналізовано ряд нормативно-правових документів, серед яких і ті, що безпосередньо стосувалися проблеми шкільної дисципліни: “Правила для учнів” (1943), постанови “Про впровадження роздільного навчання хлопчиків і дівчаток у неповних середніх школах СРСР” (1943), “Про введення цифрової п’ятибальної системи оцінки успішності і поведінки учнів початкової, семилітньої і середньої школи” (1944), накази “Про зміцнення дисципліни в школі” (1944, 1951), Положення про золоту і срібну медалі “За відмінні успіхи і зразкову поведінку” (1944), “Про зміцнення дисципліни серед учнів Київських шкіл і заходи боротьби з дитячими правопорушеннями” (1944).

Аналіз педагогічної преси та архівних матеріалів досліджуваного періоду як об’єктивної інформативної складової нашого дослідження свідчить, що упродовж одинадцяти років існування роздільного навчання у вітчизняній школі (1943-1954 рр.) тенденції у вихованні дисциплінованості учнів значною мірою обумовлювалися законодавчою діяльністю Міністерства освіти УРСР, що було складовою радянської командно-адміністративної системи.

3. Доведено, що у досліджуваній період одночасно діяли школи спільного та роздільного навчання у великих промислових містах УРСР, а у сільській

місцевості школи залишалися спільними. З'ясовано, що зміст навчально-виховного процесу залишався спільним для усіх типів шкіл, за винятком військово-фізичної та трудової підготовки учнів різної статі. Так, на кінець досліджуваного періоду, у 1953/54 н. р., в УРСР у містах було 3903 неповних середніх школи, з них для хлопців – 231, для дівчат – 247, тобто 12,25 % від загальної кількості. Щодо середніх шкіл, то згідно з архівними матеріалами станом на кінець 1953/54 н.р. у містах України було 27,46 % шкіл з роздільним навчанням.

Встановлено, що виховання дисциплінованості у жіночих та чоловічих школах здійснювалося у контексті морального виховання і обумовлювалося основними цілями виховання, як-то: у чоловічих школах – підготовка і виховання не лише висококультурних і високоосвічених людей, але й розвиток у них духовних і фізичних якостей, які необхідні бійцю і офіцеру червоної армії; у жіночих школах – виховання радянської жінки, всебічно розвиненої, культурної учасниці будівництва соціалізму і матері, господині у сім'ї.

Як у чоловічих, так і у жіночих школах основними формами дисциплінування учнів були виховні години, класні, піонерські та комсомольські збори, п'ятихвилинки, політінформації, підготовка стінгазет, конференції, диспути, вечори, гуртки, батьківські збори, екскурсії, культпоходи до театрів та кінотеатрів, а серед методів виховання – бесіди, переконування, роз'яснення, приклад, доручення, привчання, педагогічна вимога, громадська думка, режим праці та відпочинку, методи заохочення та покарання тощо. Як засвідчив здійснений аналіз, навіть однакові методи виховання дисциплінованості у чоловічих і жіночих школах мали свої особливості застосування, що базувались на врахуванні психофізичних особливостей дітей різної статі.

Навчально-виховна робота як чоловічих, так і жіночих шкіл була сконцентрована навколо “Правил для учнів” (1943), які охоплювали і обумовлювали усі сторони життя учнів.

Доведено, що у досліджуваній період існувало домінування методів покарань, особливо у чоловічих школах, а також застосування шаблонних методів виховання. Педагоги ставили за мету втримати сувору дисципліну і контроль шляхом зовнішнього тиску та чітких вимог до учнів та учениць. Зазвичай, увага зосереджувалась на зовнішній поведінці, ігнорувались внутрішні мотиви, які керували поведінкою особистості.

4. Доведено, що значний інформативний матеріал містять публікації, розміщені на шпальтах провідних педагогічних журналів досліджуваного періоду (“Советская педагогика”, “Народное образование”, “Начальная школа”, “Радянська школа”) та газет (“Учительська газета”, “Литературная газета” та “Радянська освіта”).

Здійснений аналіз уможливорює висновок: незважаючи на значну кількість статей (91 у журналах та 144 в газетах), присвячених досліджуваній проблемі, у цілому практично усі вони були узагальненням досвіду роботи шкіл щодо виховання дисциплінованості, роботи над “Правилами для учнів” і були декларативними та заідеологізованими. Лише у незначній кількості публікацій (К. Львова, О.Раєвського, М. Тимофєєва) піднімалися питання врахування

психофізичних особливостей хлопців та дівчат у вихованні дисциплінованості в контексті навчально-виховної роботи. Водночас статті містять матеріали щодо організації навчально-виховної роботи шкіл, у тому числі і виховання дисциплінованості, ряд ідей з яких за умови творчого застосування у сучасних умовах сприятимуть оптимізації цієї ділянки діяльності сучасних загальноосвітніх шкіл.

5. Здійснена екстраполяція досвіду виховання дисциплінованості учнів у вітчизняній школі в умовах роздільного навчання дає змогу окреслити можливості їх використання в умовах сьогодення. Заслужують на вивчення та творче використання здобутки минулого з формування в учнів свідомої дисципліни: наявність “Правил для учнів”, що є узагальненням вимог до норм поведінки учнів у школі та поза її межами, орієнтиром для учнів; чіткість планування виховної роботи класними керівниками та школою у забезпеченні шкільної дисципліни; взаємодія школи та сім’ї у вихованні дисциплінованості; методична робота з педагогами щодо формування готовності до виховання дисциплінованості як якості особистості; різноманітність форм виховної, позакласної та позашкільної роботи та організації дозвілля учнів відповідно до їх статі.

Обґрунтовано доцільність та необхідність виховання дисциплінованості в умовах координації зусиль усіх соціальних інститутів виховання з метою комплексного та систематичного впливу на учня з метою виховання дисциплінованості; посилення морального та превентивного виховання учнів; підготовка класних керівників до виховання дисциплінованості як морально-вольової якості особистості із застосуванням адекватних віку, індивідуальним та психофізичним особливостям комплексу традиційних та інноваційних форм та методів виховання; залучення учнів різної статі до видів суспільно корисної та творчої діяльності, відповідних їх гендерним особливостям; організоване дозвілля учнів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів обраної наукової проблеми. Подальший науковий пошук доцільно спрямувати на проблеми побудови виховної роботи з урахуванням поглядів відомих українських педагогів на виховання дисциплінованої особистості, роль та зміст діяльності дитячих та молодіжних організацій щодо виховання дисциплінованості учнів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації

1. Стельмашук Ж. Г. Учитель і проблеми дисципліни на уроках / Ж. Г. Стельмашук // Нова педагогічна думка. – 2007. – №1. – С.83–86.
2. Стельмашук Ж. Г. Публікації в педагогічній пресі як джерело інформації про специфіку функціонування жіночих і чоловічих шкіл у 1943-1954 рр. / Ж. Г. Стельмашук // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. Шоробура І. М. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип.15. – С. 673 – 678.
3. Стельмашук Ж. Г. Проблема шкільної дисципліни у педагогічній спадщині Я. А. Коменського / Ж. Г. Стельмашук // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного

педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та інші]. – Умань : ФОР Жовтий О.О., 2013. – Вип. 45. – С.275 – 280.

4. Стельмашук Ж. Г. Виховання дисциплінованості учнів у чоловічих школах у 1943–1954 роках / Ж. Г. Стельмашук // Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ: збірник наукових праць. – № 2 (12). – Рівне : РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2014. – С.238 – 246.

5. Стельмашук Ж. Г. Дисциплінованість особистості школяра: до проблеми термінології / Ж. Г. Стельмашук // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти зб. наук. праць. – Рівне : РДГУ, 2014. – Вип. 8 (51) – С.81– 84.

6. Стельмашук Ж. Г. Воспитание дисциплинированности учеников в школах раздельного обучения (1943-1954 гг.) / Ж. Г. Стельмашук // Проблемы педагогики. – 2015. – № 2. – С. 6 – 9.

7. Стельмашук Ж. Г. Нормативно-правове забезпечення процесу виховання дисциплінованості учнів у вітчизняній школі (1943-1954 рр.) // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. Праць / Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ “Нілан ЛТД”, 2015. – Випуск 43.– С. 369 – 372.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Стельмашук Ж. Г. Погляди Е. І. Моносзона на формування свідомої дисципліни / Ж. Г. Стельмашук // Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти: збірник тез і анотованих матеріалів XIV всеукраїнської історико-педагогічної науково-практичної конференції. – К. : Інститут педагогіки НАПН України, 2014. – С. 99 –100.

9. Стельмашук Ж. Г. Соціально-політичні чинники актуалізації проблеми шкільної дисципліни у радянській школі (1943-1954 рр.) / Ж. Г. Стельмашук // Наука, освіта, суспільство очима молодих: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих науковців. Частина 1. Психолого-педагогічний напрям. – Рівне : РВВ РДГУ. – 2014. – С. 140 – 141.

10. Стельмашук Ж. Г. Воспитание дисциплинированности в современной общеобразовательной школе / Ж. Г. Стельмашук // Сборник материалов VII Международной научно-практической конференции “Педагогика и психология: актуальные проблемы исследований на современном этапе. – Махачкала, 2015. – С.23 – 25.

11. Стельмашук Ж. Г. Екстраполяція досвіду виховання дисциплінованості учнів вітчизняних шкіл в умовах роздільного навчання (1943-1954 рр.) у сучасну систему освіти і виховання школярів / Ж. Г. Стельмашук // Інноватика у вихованні: Зб. наук. праць. – Рівне : РДГУ, 2015. – Вип. 1 – С.157–170.

Праці, які додатково відображають результати дисертації

12. Стельмашук Ж. Г. Виховання дисциплінованості особистості учнів у контексті формування у них громадянської культури / Інноватика в навчанні і вихованні” // Часопис кафедри теорії і методики виховання РДГУ. Випуск 3 – Рівне : РДГУ, 2014. – С. 111–118.

АНОТАЦІЇ

Стельмашук Ж. Г. Проблема виховання дисциплінованості учнів у вітчизняній школі в умовах роздільного навчання (1943-1954 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Рівненський державний гуманітарний університет. – Рівне, 2015.

У роботі представлено цілісний аналіз теорії та практики виховання дисциплінованості учнів у вітчизняній школі в умовах роздільного навчання у 1943 – 1954 рр.

Виокремлено суспільно-політичні чинники актуалізації проблеми виховання дисциплінованості у досліджуваній період; схарактеризовано нормативно-правове забезпечення діяльності школи з означеної проблеми; виділено специфічні особливості виховання дисциплінованості учнів чоловічих та жіночих шкіл у 1943 – 1954 рр.; визначено можливості використання досвіду виховання дисциплінованості учнів досліджуваного періоду у практиці сучасного освітнього закладу.

Уточнено статистику мережі шкіл роздільного навчання в УРСР та контингент учнів жіночих та чоловічих шкіл; висвітлено роль педагогічної преси у вирішенні проблеми виховання дисциплінованості особистості у досліджуваній період. Удосконалено наукове уявлення про історіографію проблеми та джерельну базу дослідження.

До наукового обігу введено маловідомі та невідомі архівні документи, публікації у педагогічній пресі з проблеми виховання дисциплінованості учнів.

Ключові слова: дисциплінованість, дисципліна, шкільна дисципліна, виховання, учні, методи виховання, роздільне навчання.

Стельмашук Ж. Г. Проблема воспитания дисциплинированности учащихся в отечественной школе в условиях раздельного обучения (1943-1954 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Ривненский государственный гуманитарный университет. – Ривне, 2015.

В работе представлен целостный анализ теории и практики воспитания дисциплинированности учеников в отечественной школе в условиях раздельного обучения в 1943–1954 гг.

На основе системного и сравнительного подходов осуществлено уточнение, конкретизация и обобщение категорийно-понятийного аппарата исследования в 1943-1954 гг. и в настоящее время: “дисциплинированность”, “дисциплина”, “сознательная дисциплина”, “школьная дисциплина”, “моральное сознание”, “моральное поведение”, “содержание воспитания”, “методы воспитания”, “режим жизни” “раздельное обучение” и др.

Установлено, что в исследуемый период под понятием “дисциплинированность” понимали “вежливость и культуру поведения, а также

умение ученика руководить своими потребностями, эмоциями и поведением”; понятие “дисциплинированность” в некоторой мере отождествлялось с “сознательной дисциплиной” и было неразрывно связано с определенным подчинением учеников установленному порядку и требованиям.

В результате анализа историография проблемы классифицирована за хронологическим подходом и разделена на три периода: советский тип раздельного обучения и воспитания девочек и мальчиков в отечественной педагогике и школе (1941-1954 гг.); становление полоролевого подхода к обучению и воспитанию в системе советского школьного образования (1954-1991 гг.); формирование реалий гендерной образовательной политики независимой Украины (с 1991 г. – до сегодняшнего дня).

Вычленены общественно-политические факторы актуализации проблемы воспитания дисциплинированности в исследуемый период (материальные и демографические потери как следствие войны 1941-1945 годов, следствия оккупационной политики и миграционных процессов населения УССР, голод 1946-1947 гг., репрессии, изменения национальной структуры украинского общества в военные и послевоенные годы, беспризорность и безнадзорность, недостаток педагогических кадров).

Охарактеризовано нормативно-правовое обеспечение деятельности школы по обозначенной проблеме (законы, постановления, положения, распоряжения, приказы, инструкции).

Установлено, что воспитание дисциплинированности в женских и мужских школах осуществлялось в контексте морального воспитания и обуславливалось основными целями воспитания, а именно: в мужских школах – подготовка и воспитание из учеников не только высококультурных и высокообразованных людей, но и формирование у них духовных и физических качеств, необходимых бойцу и офицеру красной армии; в женских школах – воспитание советской женщины, всесторонне развитой, культурной участницы строительства социализма, а также матери, хозяйки в семье.

Выделены специфические особенности воспитания дисциплинированности учеников мужских и женских школ в 1943-1954 гг. (психофизические и возрастные особенности мальчиков и девочек, формы (воспитательные часы, классное, пионерское и комсомольское собрание, пятиминутки, политинформации, подготовка стенгазет, конференции, диспуты, вечера, кружки, родительское собрание, экскурсии, культпоходы в театр и кинотеатр) и методы (беседы, убеждение, разъяснение, пример, поручение, приучение, педагогическое требование, общественное мнение, режим работы и отдыха, методы поощрения и наказания, контроль) воспитания, внеклассная и внешкольная работа).

Доказано, что значительный информативный материал содержат публикации, опубликованные на страницах ведущих педагогических журналов (“Советская педагогика”, “Народное образование”, “Начальная школа”, “Радянська школа”) и газет (“Учительська газета”, “Литературная газета”, “Радянська освіта”). Установлено, что несмотря на значительное количество публикаций (91 в журналах и 144 в газетах), посвященных исследуемой

проблеме, в целом практически все они обобщали опыт работы школ относительно воспитания дисциплинированности, работы над “Правилами для учеников”, были декларативными и заидеологизированными.

Определены возможности использования опыта воспитания дисциплинированности учеников исследуемого периода в практике современного образовательного заведения.

В процессе анализа уточнена статистика сети школ отдельного обучения в СССР и контингент учеников женских и мужских школ, статистика публикаций в педагогической печати исследуемого периода относительно проблемы воспитания дисциплинированности учеников.

Дальнейшее развитие и конкретизацию получило освещение роли педагогической печати в решении проблемы воспитания дисциплинированности личности в исследуемый период.

В научный оборот введены малоизвестные и неизвестные архивные документы, публикации в педагогической печати по проблеме воспитания дисциплинированности учеников.

Ключевые слова: дисциплинированность, дисциплина, школьная дисциплина, воспитание, ученики, методы воспитания, отдельное обучение.

Stelmashuk Zh. G. Problem of upbringing pupils' discipline in our country in the conditions of separate education (1943-1954s). – Manuscript.

Thesis for a scientific degree of candidate of pedagogical sciences in speciality 13.00.01 – General pedagogy and history of pedagogy – Rivne State Humanitarian University. 2015.

The problem of upbringing pupils' discipline in our country in the conditions of separate education (1943-1954s) is investigated in the thesis; content, forms and methods of upbringing pupils' discipline in women's and the men's schools of investigation period are elicited. It is brought out that tendencies in upbringing pupils' discipline in our country during the investigation period were caused by the influence of social-political factors.

In the thesis the apparatus criticus of investigation is obtained more exactly. Classification, systematization and analysis of source basis according to groups; systematization and characteristic of historiography of the problem according to the chronological approach; recommendations according to the extrapolation of experience of upbringing pupils' discipline of the investigation period in modern system of education and upbringing in Ukraine have got their subsequent development.

In the process of the investigation the problems of school discipline which were shown on pages of pedagogical press during the investigation period has been studied and systematized. The extrapolation of experience of upbringing pupils' discipline (1943-1954s) in modern system of education and upbringing is made.

Keywords: the ability to maintain discipline, pupils', separate education, upbringing of the ability to maintain discipline.

Підписано до друку 26.08.2015. Формат 60x90 1/16.
Папір офсет. Гарнітура Times New Roman. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. №780/3

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету
м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 12, тел. (0362) 26-48-83